

LA COMPLEMENTARIETAT QUALITATIVA I QUANTITATIVA: UN CAS D'ANÀLISI DELS TEMPORERS DE GINEBRA

per

CARLOS LOZARES

(13-III-1991)

Avui us parlaré del mateix objecte, però aplicat a un sector professional molt més homogeni i en unes condicions de vida i assistència que fan que aquesta població no presenti, des del punt de vista de tipologies bàsiques significants, excessives diferències pel que fa a les variables més cridaneres o als indicadors socials. De tota manera, en aquest nivell més significatiu, es tracta de veure si sorgeixen alguns grups diferenciats que ens permetin establir discursos alternatius possibles.

Abans que res haig de donar compte del propi procés, com ho ha de fer tota investigació qualitativa. Així com en una recerca quantitativa els presupòsits són clars pel que fa a les tècniques i els mètodes, atès que pot haver-hi un consentiment, quan es tracta d'una recerca qualitativa s'ha de posar en evidència el que és el propi procés: les pròpies intencionalitats i motivacions i les pròpies implicacions (com més implicació, més s'ha d'explicar això).

És per això que tota anàlisi qualitativa va precedida per aquesta introducció, que en part és epistemològica, en part és vivencial i en part és posar de manifest les pròpies motivacions implícites del mateix investigador.

Respecte a aquest treball que va durar dos anys, fet per un equip de cinc persones, s'intentava no solament estudiar les condicions d'existència dels temporers, sinó sobretot el projecte d'existència que ells donaven a la vida.

A Suïssa, quan jo hi era, hi havia un procés d'escalonament restrictiu (així s'anomenava), que consistia en una successió de permisos de residència, tots ells lligats a un permís de treball; no hi ha permís de residència sense un permís de treball. Hi ha opcions diferents en aquests permisos de treball. Una primera, que s'anomena *de temporeria* o *de temporer*, que fa que la persona tingui un contracte temporal a Suïssa. Va començar amb nou mesos de durada i, de mica en mica, ha passat a sis i a tres. La normalitat són nou mesos, amb una entrada que sol ésser al mes de març i s'extueuen segons procedències històriques migrants: Itàlia, Espanya, Grècia, Portugal, etc. Contractacions fetes globalment de govern a govern, i el Govern suís decideix quants temporers s'han de deixar entrar en funció de les peticions de treball de les empreses. El salari que reben està regit també per contracte general i en unes condicions de residència la duració de les quals

només serà de nou mesos, i els tres restants han de tornar al seu país d'origen, que coincideix amb el moment en el qual l'activitat decreix perquè és l'hivern, atès que normalment van a l'hosteleria i a la construcció.

I en aquesta situació, el temporer hi havia d'estar quatre anys successius com a mínim. És aleshores que pot optar al permís B o permís anual. Si un d'aquests quatre anys no ha estat contractat, ja no pot accedir al tipus B. És una forma de filtratge migratori de mà d'obra que, per les condicions físiques, laborals i sindicals, es presta a un control rígid; segons les necessitats, es jugarà una mica a fer l'acordió.

El contracte A de temporer està sotmès a unes negociacions fetes sempre a la baixa: «Si no s'admet de treballar a 7 francs l'hora, cridarem els grecs». Sempre es poden trobar migracions en condicions de salarització més baixa, i ara, amb els països de l'Est, encara la competència pot ésser més greu. Les condicions d'habitatge són realment vexatòries perquè no es pot portar la família ni els fills, i haurà d'acceptar l'habitatge que el mateix patró busqui; està una mica a la mercè de la restricció del contracte, que s'acaba en nou mesos. Tot això, barrejat amb la ignorància de la llengua, les condicions d'accidentalitat, etc.

La vida de l'emigrant en aquestes condicions està segmentada, jerarquitzada, dedicada a satisfer les condicions del seu contracte, i és una vida circular. No és tant això el que ens interessava (que també ens interessava), sinó saber fins a quin punt aquesta vida d'alienació, de negoció, explotada i que al segle XX ja no té gaire sentit en un capitalisme tan florent com el suís, podia ésser mantinguda sense manifestacions concretes de rebel·lió i de resistència. Quin sentit tenien aquestes condicions d'existència? Com, on i quin contingut tenia aquest discurs? Aquesta era la part qualitativa del que ens interessava analitzar.

N'hi ha molts que, encara que no hi tinguin dret, porten la seva família clandestinament; les condicions de la dona són greus, perquè, com que ell no pot residir enlloc més que a la residència del patró, ha d'estar-hi clandestinament. (He viscut durant dos anys amb una família temporalment clandestina i hi havia condicions terribles: quan hi havia el més petit moviment, es ficava el fill a l'armari una hora o dues). Les condicions són vexatòries. I estem parlant només dels temporers, sense al·ludir als que hi eren d'una manera absolutament clandestina.

Després del permís A, ja es pot dur l'home o la dona, no el primer any, sinó el segon, i es reproduïen durant un any aquestes condicions de clandestinitat, que volia dir que els fills estaven sense escolaritzar, etc. La nostra lluita fou sempre que almenys els fills es poguessin escolaritzar.

El permís B és un permís anual d'una duració de deu anys, que ja et dona tots els drets, i aleshores pots optar al permís C que és indefinit i per sempre, encara que no és la naturalització ni la nacionalització.

El sistema, com podeu comprendre, per a Suïssa, és absolutament eficaç per l'*stade* polític-empresarial que domina. I aquest és el panorama en el qual volíem dur a terme aquest treball, i hi havia també un compromís per part nostra amb la realitat emigrant, puix que estàvem en una certa sintonia amb el tema en tant que part de la nostra lluita era sobre els drets dels emigrants. Amb responsabilitat europea, ginebrina i suïssa en alguna associació d'emigrants, estant en totes les lluites per l'abolició d'aquest estatut

del temporer (hi ha hagut votacions i no s'ha pogut canviar, i és una de les coses més cimentades a la societat suïssa: àdhuc vam aconseguir les signatures necessàries per a poder passar a votació popular la revocació de la Llei. Per a poder canviar alguna cosa d'una llei, els dos sistemes plebiscitaris suïssos són: o recollir cent mil signatures perquè sigui incorporada una modificació a la Constitució i, quan la majoria dels cantons i la majoria de la població doni el seu consentiment, el canvi s'incorpori efectivament a la Constitució; o recollir cinquanta mil signatures per revocar una llei i seguir el mateix procés, encara que hagi estat aprovada pel Parlament). Són les formes de participació plebiscitària. Totes les iniciatives legislatives (per exemple, una de famosa anomenada «être solidaire», ésser solidari) no van poder revocar aquest estatut del temporer. Per a mi era un problema pròxim, en el qual estava implicat des del punt de vista socio-polític. Hi tenia una gran relació pel que fa a la motivació.

Dic això perquè en els estudis qualitius aquesta proximitat al problema és important; hi ha la distància epistemològica que s'ha d'emplenar i que cal saber fer, sobretot en la construcció de l'objecte, i evidentment la implicació comunicacional i la paraula de l'investigador semblen una bona imatge i una bona condició del que pot ésser una recerca qualitativa.

De les condicions jurídiques, laborals, econòmiques i de vida dels temporers, en teníem un coneixement bastant bo; bibliogràfic i vivencial. La nostra preocupació era doble: albirar fins a quin punt es podrien trobar formes de vida quotidiana dels temporers diferenciades i veure fins a quin punt les condicions econòmiques i reals de la vida dels temporers era sostenible en un context suís, en el qual semblava francament insostenible. Què és el que feia possible que el temporer pogués viure en aquestes condicions? Situacions que es perllongaven d'una manera quasi inercial. Molts l'allargaven sis i set anys i havien fet d'aquesta situació de temporers una forma d'existència, tot i no haver-hi unes condicions de repressió que l'obliguessin a allargar-ho. Alguna coherència hi havia de trobar. I això era, a més, el que volíem investigar.

No volíem fer un treball absolutament exploratori, i necessitàvem, per a cadascuna de les parts del nostre treball, fer una construcció de l'objecte.

La primera qüestió era elaborar el concepte de vida quotidiana. És una qüestió en popularitat sociològica, i n'hi ha que ho redueixen al que és privat, domèstic, a l'heterogeni, a l'individual, al que no és manifest, a la família..., fan de la vida quotidiana coses que no tenen importància des del punt de vista social o que serveixen d'indicadors d'altres coses. No es considera que tingui una identitat social digna i suficient per a ésser estudiada en si mateixa. La vida quotidiana no apareix gaire.

Vam haver de construir la vida quotidiana amb un joc d'articulacions. A un nivell més microsociològic de la nostra existència som agents que tenim una sèrie d'activitats que es produeixen en una sèrie de temporalitats i en uns espais en forma de xarxa relacional. ¿Com s'articula aquesta realitat, per exemple, en un dia (les diverses formes d'activitat que anem realitzant) amb les seves espacialitats i les seves temporalitats en què es realitzen?

En un estudi de quotidianitat no ho podem tenir tot present; potser només un matí, en una plaça on hi ha unes xarxes, la totalitat d'un dia, la comparació d'un diumenge amb un dia laborable... En aquest treball a un

nivell tan microsociològic de la vida quotidiana, no pots tenir en compte totes les temporalitats, tots els espais pròxims i totes les xarxes relacionals, perquè és impossible.

L'essencial en la vida quotidiana és veure com s'articulen unes realitats amb les altres i va apareixent el sentit —de la mateixa manera que passa amb les paraules, que el sentit apareix quan es pronuncia la paraula següent— (la meua conferència té sentit quan, després, vagi allà a cobrar el taló; estar aquí és un dels sentits, entre molts d'altres).

La vida quotidiana és l'articulació mateixa entre aquestes realitats per a establir una forma de discurs articulat a aquest nivell, que pot ésser a vegades els contrastos entre una temporalitat laboral amb una temporalitat festiva, o l'activitat laboral del matí amb la de la tarda. Depèn molt del camp en el qual aquest context tan «insignificant» (entre cometes) vulguem analitzar entorn de la vida quotidiana.

Les tècniques utilitzades són les anàlisis que es coneixen amb el nom de *budget-temps*, on es poden analitzar les activitats d'un dia en el context de les seves temporalitats i dels seus espais. Això permet afegir més possibilitats de variables a l'hora de fer aquesta articulació.

Si al final d'un dia dedueixo quines són les trajectòries de la gent, quin és el discurs que ha fet durant el dia, la manera de veure diferents homogeneïtats en aquests discursos, em permetrà diferents formes de quotidianitat a aquest nivell, i si només ens quedem aquí, encara no tenim la identitat social. Veurem formes d'activitat social que, en no ajuntar-ho a cap element o factor socials, no tindria una identitat social encara.

I això es pot articular més, lligant-ho directament a les intencionalitats pròpies. Com a tècnica, no és tan complicat: la persona t'ha de dir les activitats que fa, i ja tens la possibilitat d'articular un dia i treure la freqüència de totes les activitats que fa. Li pots preguntar el temps que tarda, on les fa i la xarxa relacional, i no hi ha cap inconvenient de preguntar quins són els objectius pel que fa aquesta activitat. I les puc articular les unes amb les altres (estudiar per poder tenir una bona nota a final de mes, per exemple). I aconsegueixes una manera d'articular el conjunt de les activitats. Sembla fàcil, però tècnicament és força més complicat: s'ha de codificar prèviament per fer reduccions a una determinada tipologia de codificació.

Aquest és el primer nivell de la quotidianitat que cal articular amb els objectius o els motius d'aquesta realitat quotidiana. I d'aquí ja es poden treure algunes conclusions. (A l'enquesta metropolitana, per exemple, hem preguntat el temps que dedica la gent al treball domèstic, al transport, a quina hora s'aixeca i se'n va al llit i quant temps es dedica a treballar, i estem aconseguint una articulació de les quatre temporalitats; es pot dimensionar el conjunt de les quatre temporalitats, i ens surten uns eixos que donen unes formes d'articulació d'aquestes quatre temporalitats: grups homogenis respecte a les temporalitats. Aquesta és una tipologia que consisteix en formes diferents d'articular aquestes quatre temporalitats.)

L'essencial de la vida quotidiana no és el conjunt de les activitats que m'expliquen, sinó com s'articulen les coses, com s'estableix un discurs de l'activitat microsocial i quin sentit va tenint aquest discurs per a la mateixa articulació microsocial. I el sentit que surti encara no l'hem confrontat amb les categories socials ni amb els models de sentit social. Aquest és el nivell

zero d'articulació de la vida quotidiana, que encara no té una identitat social suficient.

Fugíem d'autors que donen una identitat social essencial a la vida quotidiana, com si es tractés d'una matriu d'inèrcia que es transmet per si mateixa amb una gran resistència a la introducció del que és social. El nostre punt de vista va més en la direcció d'Henri Lefèbvre, menys en la direcció de Certaux, menys encara en la direcció de Maffesoli, més en la direcció de gent com Remy, Bertaux o Épinay; gent que no considera la vida quotidiana com una insignificància social ni com la matriu explicativa de tota la vida social. La vida quotidiana és una identitat social que s'ha d'articular amb la vida social global, i la vida quotidiana, segons el que hem vist, té una significança social i res més; no té una identitat social.

Aquestes articulacions (hi ha gent que estudia les mestresses de casa, n'hi ha que estudien els empresonats...), com més temporalitat tinguin, menys espacialitats tindran i, com més espacialitats tinguin, menys temporalitats tindran. Com més amplitud dones d'una cosa, menys en tindràs d'una altra i això passa amb tot; per exemple en física. Et pots quedar aquí; però si tens informació d'altres variables socials, pots arribar a trobar tipus diferents de vida quotidiana. És a dir, la vida quotidiana s'inscriu en determinades homogeneïtats (habitatge, salari, treball...) Amb altres variables puc expressar el que estic dient correlacionant-ho amb d'altres variables, que són les clàssiques d'indicadors socials. I tindria la possibilitat de dir: aquesta forma elemental de vida quotidiana es circumscriu a determinades condicions de vida, de salari, de treball, de salut, de tal...

Si en una gran enquesta, a més de preocupar-te de plantejar les grans qüestions socials et preocupes de posar unes preguntes a aquest nivell, podràs aconseguir una descripció de les homogeneïtats que apareixen aquí amb variables que provenen d'indicadors socials. És el que vam intentar de fer amb els temporers.

Aquesta realitat té aquests nuclis de significació elemental, on encara no pots albirar l'existència de cap actor social perquè el joc és de formes, d'espai, de temps, d'activitats que simplement són homogènies entre elles. No hi ha cap indicació que aquestes agrupacions facin emergir un actor social. Aleshores tens la possibilitat de confrontar les tipologies que sorgeixen en aquest nivell de significació, altres variables que poden ésser de categoria social. Si tinc aquesta mena d'informació, puc pensar fins a quin punt cadascun d'aquest tipus té una identitat social que prové de les categories socials que més associades estan amb algunes d'aquests grups (puc dir que les dones tenen unes formes determinades de quotidianitat, els homes una altra, que els vells tenen aquesta, els joves aquesta, en tals condicions de treball tenen aquesta...; un joc d'hipòtesis d'aquestes articulacions homogènies que he aconseguit a un nivell microsociològic en categories socials). No he anat amb cap apriorisme a veure com era la vida quotidiana de les dones agafant un determinat sector de la població, sinó sempre tractant de veure com inscriu en una enquesta més àmplia aquestes formes de quotidianitat que van adquirint el sentit social que nosaltres anem donant a cadascun dels nivells.

Si per a nosaltres la realitat social, el sentit social ja és descrit per les categories socials, les categories socio-econòmiques o els grans grups so-

cials, els ingressos, el nivell cultural, i pensem que tota la realitat social ja ha estat explicada a aquest nivell, aquests nivells de quotidianitat adquiriran el mateix sentit que nosaltres donem a aquests grans factors d'explicació social. Normalment, quan hom fa grans enquestes, no es preocupa dels actors socials, i el que és social és quelcom més que els grans indicadors socials; per classificar-lo en una categoria sòcio-econòmica, no podem dir que és un actor social, ni tampoc que l'identifiquem com un jove.

Si articulo aquestes realitats a nivell microsociològic amb les dades macrosociològiques, estic donant a la vida quotidiana la identitat que prové de les formes d'associació que jo tinc de les formes d'existència homologades microsociològicament. I a aquest nivell són per a mi suficientment explicatives. I és aleshores que dono una identitat social a la vida quotidiana; a partir de les hipòtesis i del joc d'hipòtesis que faci entre els factors socials i les formes de quotidianitat a aquest nivell. D'alguna manera estic donant sentit a la vida quotidiana en aquest nivell significant i elemental a través del sentit que li dona l'articulació o la implicació en els grans factors d'explicació social.

La vida quotidiana, doncs, no és només aquest primer nivell, sinó que és la manera d'articular aquest nivell amb un nivell de factors socials que poden ésser categories o grups, o el que sigui. De fet, quan es fan les grans enquestes i s'escullen els grans factors d'identitat social, es fa perquè se'ls elegeix empíricament i, també, perquè es pensa que són les grans línies que donen identitat a aquesta estructura, els grans factors que expliquen aquesta realitat, i no ens preocupem tant fins a quin punt les diverses formes d'agrupació social tenen identitat del que en podríem dir *actor social*.

Perquè puguem parlar d'actor social hi ha d'haver unes condicions (com diu Touraine) de vida quotidiana i, al mateix temps, hi ha d'haver una identitat com a grup que prové bàsicament de la lluita per un determinat benefici davant l'oposició que pugui trobar; aquest benefici és precisament el que l'identifica.

Aquestes formes d'existència podrien generar les condicions perquè hi hagués l'emergència d'actors socials quasi independents dels grans factors d'estructuració de les enquestes. Hom pot lluitar per les condicions de vida diàries (fresses dels transports, condicions de l'habitatge...), i de la seva vida quotidiana podien emergir condicions suficients perquè emergís un determinat actor social. I la identitat d'actor social vindria determinada pels motius de la seva lluita i sobre quin és el grup oposat i quin benefici volen treure.

Respecte als temporers, aquesta fou la primera anàlisi que nosaltres vam fer. A aquest nivell de significança, com podríem trobar grups diferenciats en la vida quotidiana dels temporers?

Hi havia cinc-mil temporers, uns cinc-cents dels quals eren de l'Estat espanyol, bàsicament gallecs i andalusos, i volíem veure, per mitjà d'unes dues-centes persones, si podíem fer emergir formes de quotidianitat diferencial. Per la informació que vam demanar, vam sol·licitar alguns indicadors socials (edat, temps de temporalitat, si hi tenia la dona, les condicions de l'habitatge, de salari, si enviaven diners a Espanya o no...). A aquest nivell només vam tenir en compte la distinció d'un dia laborable i un diumenge i la temporalitat del treball. L'activitat que feia en cadascuna d'aques-

tes tres temporalitats, amb qui estava i què feia. Una sola activitat era una variable. Això mateix per a les temporalitats i això mateix en la resposta a la pregunta de saber amb qui estava.

Ho vam sotmetre tot plegat a una anàlisi de correspondències. Vam fer un esforç de transformar variables quantitatives en qualitatives. Agafes els individus que passen a ésser categories socials i passen a ésser variables independents cadascuna d'elles, i les variables passen a ésser valors de la resta de les variables. I aconsegueixes coses que són molt interessants.

Per a una anàlisi de correspondències, no és necessari que les teves variables siguin categòriques; cadascuna d'elles tenia per a la població unes freqüències, però fent una anàlisi de correspondències amb aquest conjunt (sense tenir en compte on vivia i altres, és a dir, les altres variables o indicadors), el que vam aconseguir fou establir variables una mica més complexes. Per l'agrupació de distints espais amb diferents activitats i amb diverses relacions, vam establir variables més complexes.

I barrejant aquestes infinites variables, vam poder simplificar-ho a un joc de cent trenta-una variables: el dissabte va al ball amb tal persona, per exemple. És un joc difícil perquè s'han d'establir criteris i reduir unes coses a unes altres (per exemple, el que va al ball i no estableix relació també és una variable). Era una qualificació utilitzant una anàlisi quantitativa prèvia.

Quan vam tenir això, vam fer una altra vegada una anàlisi de correspondències, i les variables il·lustratives eren la forma d'habitatge (hi havia barracots de temporers; la casa del patró en destrucció, renovació o desnonament; i la forma clandestina en llocs llogats a baix preu: eren les tres formes d'existència clandestina), si enviava diners a l'Estat espanyol o no, si havien portat els fills o no... I vam aconseguir una tipologia de tres grups de formes de quotidianitat amb les articulacions que havíem obtingut.

Tres formes d'existència: a) l'habitatge en barracot o en la casa llogada pels patrons, que era una vida de grup restringit (com l'anomenàvem); el conjunt de la seva existència es desenvolupava entre el grup d'amics, en unes condicions molt marcades; b) els que vivien amb la seva família en condicions de clandestinitat; i c) els qui anomenàvem «solitaris», que feien el seu món a part.

Constituïts els tres grups, havíem de construir la segona part. Podien emergir formes de discurs sobre el sentit de la pròpia existència? I havíem d'elaborar el sentit de la seva pròpia existència. I el model fou simple. La seva existència no estava, en absolut, explicada per la vida d'allà (no s'integraven i el seu sentit no era a Suïssa), i la realitat d'allà i d'aquell moment era la que, des de l'exterior, explicava la seva vida completament segmentada, jerarquitzada i explotada. Aquesta vida, que recordava l'explotació de la primitiva societat capitalista, si es podia mantenir era per altres raons que no eren el fet d'ésser allà. I aquí dèiem que el sentit de l'aquí i l'ara (amb aquestes formes segmentades, homogènies, rígides de vida quotidiana) no es podien explicar per l'aquí i l'ara de la realitat suïssa d'aquell moment, i el seu sentit només s'entenia pel que en dèiem l'allà i el després.

És d'aquesta manera que la seva vida quotidiana adquiria un sentit més global i, en el fons, la seva vida quotidiana es concebia per l'articulació d'un significant que no tenia cap sentit aquí i ara, sinó que tenia sentit pel després i l'allà.

I calia definir aquest després i aquest allà (que era fonamental per a entendre el veritable sentit de la seva permanència allà en aquesta situació. Els dos grans pilars que expliquen la vida migrant són l'estalvi que envien i el desig de millorar les condicions dels fills. Evidentment, el seu projecte continuava estant fora de la societat suïssa. És una forma de vida al·lucinant, esquizofrènica, en tant que el seu futur està absolutament separat del seu present. Hi havia emigrants que no havien sortit del barri ni de les quatre botigues espanyoles que hi havia. I quan va arribar la crisi econòmica, que ja no podien enviar diners a casa, o quan els fills van esdevenir adolescents ja no volien tornar al país, el drama va esdevenir total).

La vida del temporer era una manifestació extrema d'aquesta forma: amb tres mesos aquí i nou mesos allà podia arribar a mantenir aquesta forma de dualitat.

I per destriar els components del que era el després (Galícia i Andalusia) i el que era el futur, vam pensar que podíem construir el model amb dos nivells: tractant de veure si en determinades activitats, exceptuant-ne la laboral, la seva realitat tenia a veure més amb l'allí (Galícia i Andalusia) i si, al mateix temps, les grans dimensions de la realització personal estaven més projectades cap a Galícia i Andalusia que cap a la societat suïssa.

I és per això que vam poder establir un doble discurs: un de manifest i l'altre, latent. Aquests trets eren els que ens permetien veure si la direcció de la realització personal anava més en una direcció que en una altra.

Quins temes ens podrien fer veure, en uns moments en els quals el temporer tenia llibertat d'elecció personal i podia trobar sentit a la seva existència fora de l'allí, els espais en els quals es reflectia el futur i l'allí? A través del seu discurs podíem veure, on se sentien més lliures o més determinats?, on se sentien més actius o més passius?, fins a quin punt la seva vida era més reconeguda públicament o més privadament?, fins a quin punt coneixien la realitat que manejaven?, fins a quin punt se sentien més o menys afectivament lligats? Anàvem descobrint sobre cada tema la seva posició i la latència a través de la qual la persona se sentia més o menys actor social.

Els grans temes foren: el diner/l'estalvi, el menjar, la compra, el cos/el sexe, la imatge de Suïssa, d'Andalusia i de Galícia i dos o tres temes més. I vam fer guions d'entrevista sobre aquests temes. I de cadascun dels temes vam anar descobrint unes dimensions més latents: si una discussió sobre el menjar, per exemple, basada en aliments espanyols i formes d'aquí els donava la sensació d'ésser més lliures.

El treball de camp foren els guions d'entrevista, la participació en els menjars d'ells i les observacions en trajectòries de diumenge mentre feien la compra. (L'estació era un punt central: la primera arribada, la sortida, etc.)

Vam agafar persones que responien a les tres característiques anteriorment apuntades: vivien en barracots, en família o solitàriament. I va resultar que tots els continguts, manifestos o latents, no estaven de cap manera vinculats a la realitat suïssa. Els temps i els espais d'elecció personal de llibertat no estaven vinculats a la realitat suïssa.

La primera cosa que feien diàriament era veure com estava la cotització de la pesseta, i així s'enviaven els diners o no; després feien un passeig pels aparadors per a veure el que podien o no podien comprar i què podien emportar-se; immediatament anaven a fer la compra als grans magatzems,

on sempre hi ha estands de menjar mediterrani. I tornaven a casa seva: migdiada, jugaven a les cartes i a la nit, al ball. Les seves trajectòries, les seves converses, sempre es centraven en això mateix.

I, encara, vam fer l'observació d'acompanyar-los aquí durant els tres mesos de residència a Espanya i vam analitzar les trajectòries, vam analitzar les famílies i vam conversar. Aleshores eren els herois (la llibertat davant les pressions), vivien una profunda afectivitat, era el públic davant la privatització suïssa i era la raó que donava sentit als mesos passats a Suïssa.

L'única realitat vivencial es trobava en aquest futur i en aquest projecte. La tasca nostra fou descompondre el projecte en temes, d'una banda, i trobar per què es donava sentit a la seva vida de l'altra; aquest fou el procés que vam seguir.

Aclariments del col·loqui

La vida de l'emigrant temporer és absolutament coherent, i està dislocada i bipolaritzada; tal és la intensitat del seu propi sentit que el d'allà no en té cap de sentit per a ells. No els preocupa gens. I no són actors socials perquè la primera condició que es demana a un actor social és que tingui un discurs més global, i la seva vida no en tenia. I una altra condició de l'actor social és que tingui una espacialitat i una temporalitat de tal manera que pugui canviar aquesta realitat, i, evidentment, en ells això no hi era. A ells els va bé aquesta situació; no són actors socials.

L'actor social pot estar no solament en una actitud de transformació de la seva pròpia realitat, sinó també en una actitud de resistència; l'actor social ha d'estar en una d'aquestes dues actituds per a obtenir un determinat benefici simbòlic o material que ha estat apropiat per un altre.

Aquest actor social ha de tenir també una certa identitat. Fins a quin punt una persona se sent inscrita o no en una lluita social més àmplia? Té una potencialitat d'actor social. És així que poden emergir actors socials amb potencialitats sense que necessàriament duguin a terme una lluita concreta. Es marquen valors simbòlics com una resistència davant de valors dominants en una societat determinada. És un col·lectiu potencialment d'actor social, i l'investigador li dona per hipòtesi aquesta categoria.

En la mesura que determinats grups discriminats per l'edat, per exemple, albiren les possibilitats d'un discurs que nega les condicions reals d'existència d'aquests moments concrets, tenen les condicions d'ésser un actor social; el seu discurs és donat per elements bàsics que constitueixen la societat, i negar-los implicaria la constitució d'una societat diferent. Existeix la possibilitat d'emergència d'un actor social.

En canvi, en el discurs d'aquests temporers no hi havia cap possibilitat d'aquesta emergència; ja estaven bé allà on eren. Ni per la seva actuació hi havia la mínima possibilitat que canviessin les seves condicions d'existència. I en el cas de la mateixa dona, esposa de temporer, una de les condicions perquè emergeixi un actor social és que treballi fora de casa; però quan treballava fora de casa, no ho feia per establir el seu propi projecte d'independència, sinó per facilitar el projecte familiar. Treballar fora de casa era reforçar les possibilitats d'estalvi, i els vincles familiars encara es reforçaven.

L'entrevista semidirigida no és tan impositiva com el qüestionari; és un joc de dóna i pren. Tu has d'oferir alguna cosa, no material, i has de transmetre el teu propi món dels sentits. En l'intercanvi negociador inicial (que en l'enquesta constitueix sempre una relació de poder), cal fer transparent el sentit i el que pretens amb la teva pròpia investigació; han de quedar les coses molt clares.

L'elecció de les persones no és aleatòria; és per contacte, contagi o «bola de neu». Ja hi ha un nivell de confiança suficient per a fer-ho, i les condicions de definició de qui és un i qui és l'altre són clares des del començament. Ha d'ésser molt clar i explícit el que tu vols d'aquella persona. En la mateixa dinàmica de l'entrevista, la pregunta inicial és clau, perquè és la que et permetrà de trencar el gel, però no necessàriament ha de tenir a veure amb la teva imposició del discurs. I per nosaltres hi havia un altre tema: sabem que aquella persona concreta tenia ganes de parlar. Jo no imposo una estructura determinada sobre la societat suïssa; li diré que m'explíci els continguts establerts per ella mateixa en el seu propi discurs. És un art en el qual has de saber molt clarament el que tens dins el cap.

* * *

La darrera sessió del 14-III-1991, de Monique Becue, *El tractament multivariant de preguntes obertes*, fou realitzada d'una manera pràctica per mitjà del comentari sistemàtic de transparències, cosa que en fa impossible la transcripció literal. Podeu trobar un article explicatiu de la seva idea a la revista *Papers. Revista de Sociologia*, núm. 37, primer semestre del 1991, Universitat Autònoma de Barcelona.